

Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Bahar 2021 / 1: 51-58.

Dede Korkut Kitabında Okçuluk Terimleri

Sultan TULU*

Öz: Dede Korkut Kitabı'nın (DKK) söz varlığında yay ve okçulukla ilgili terimler önemli bir yer tutar. Bu terimlerin açıklanması metnin bağlamının anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. Bu terimler, okun türleri, kısımları ve yapısı, dolayısı ile İslam öncesi ve erken İslam dönemi Türk okçuluğu üzerine birçe bilgi verir. Bu döneme ilişkin en önemli kaynak ise "Dede Korkut Kitabı"dır.

Dede Korkut Kitabının Dresden ve Vatikan nüshalarında, çoklukla yazıcılarından kaynaklanan değişik imlâ hataları, araştırmacıların birçok kelimeyi yanlış okuma ve yorumlamalarına neden olmuştur. Bunlardan bazıları okçuluk ile ilgili geçen terimler ve deyimlerdir. Bunların günümüz Türkçesine çevirisi de buna bağlı olarak sorunludur ve tam olarak çözülmemiştir. Bundan dolayı günümüz Türkçesine çevirisinde birçok anlaşmazlık kendini göstermektedir. Bu yazıda şimdiye dek değişik okuma ve yorumlar yapılan şu kelime ve deyimler ele alınıp değerlendirilecek ve kendi önerilerimiz sunulacaktır: 1) Vat.79a.11: beri; 2) Drs. 56b.4: boğma girişim/ Vat.70b.3: burma girişim; 3) Drs. 67a.5-6: Ol kafirün için atıp birin yarmaç okçısı olur.

Bunlardan 1 ve 2 numaralı kelimeler, Dede Korkut Kitabının üçüncü hikâyesi/boyu olan Bamsı Beyrek'te, aynı epizotta geçer. Üçüncü kelimedeki deyim ise, DKK'nda dördüncü boy olan Kazan Bég oğlu Uruş Bégün çutsak olduğu boy'da Kazan'ın oğlu Uruş'a seslendiği soylamanın ilk satırında geçer.

Anahtar Kelimeler: Oğuzname, Dede Korkut Kitabı, Okçuluk terimleri, Transkripsiyon ve çeviri sorunları

Archery Terms in the Book of Dede Korkut

Abstract: Archery terms hold a prominent place in the vocabulary of the Book of Dede Korkut. Explanation of these terms is very important in terms of understanding the context of the text. These terms refer to different types of arrows, and their specific parts and forms. Consequently, they also contain information about Turkish archery in the pre-Islamic and early Islamic periods, for which the "Book of Dede Korkut" is an important source.

The Dresden and Vatican manuscripts of the Book of Dede Korkut contain various errors and spelling mistakes by scribes or copyists, which caused researchers to misread and, consequently, misinterpret numerous words. Some of these critical terms and phrases relate to archery. Their translation into present day Turkish is also problematic and has not been fully resolved. Therefore, many disagreements are evident in its translation into present day Turkish. This article will re-evaluate certain archery terms that have

* Prof. Dr., Muğla Üniversitesi (Türkiye), e-posta: sultantulu@yahoo.com / ORCID ID: 0000-0002-8851-7738

been read differently, and present suggestions for their interpretation, namely: 1) *Vat.79a.11: beri*; 2) *Drs. 56b.4: boğma kirişüm/ Vat.70b.3: burma kirişüm*; 3) *Drs. 67a.5-6: Ol kâfirün için atup birin yarmaz okçısı olur.*

The words under 1) and 2) are part of the same episode in Bamsı Beyrek, the third story of the Book of Dede Korkut. The phrase under 3) appears in the fourth story, Kazan Bég oğlu Uruz Bégün tutsak olduğu boy.

Keywords: *Oğuzname, The Book of Dede Korkut, archery terms, problems of translation and interpretation.*

Giriş

Dede Korkut Kitabı'nın (DKK) söz varlığında yay ve okçulukla ilgili terimler önemli bir yer tutar. Bu terimlerin açıklanması metnin bağlamının anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. Bu terimler, okun türleri, kısımları ve yapısı, dolayısı ile İslâm öncesi ve erken İslâm dönemi Türk okçuluğu üzerine bize bilgi verir. Bu döneme ilişkin en önemli kaynak ise "Dede Korkut Kitabı"dır.

Dede Korkut Kitabının Dresden (= Drs) ve Vatikan (= Vat.) nüshalarında, çoklukla yazıcıdan kaynaklanan değişik imlâ hataları, araştırmacıların birçok kelimeyi yanlış okuma ve yorumlamalarına neden olmuştur. Bunlardan bazıları okçulukla ilgili kelimelerdir. Bunların günümüz Türkçesine çevirisi de buna bağlı olarak sorunludur ve tam olarak çözülmemiştir. Bu yazıda şimdiye dek değişik okuma ve yorumlar yapılan şu kelime ve deyimleri ele alıp değerlendirmek istiyoruz: 1) *Vat.79a.11: beri*; 2) *Drs. 56b.4: boğma kirişüm/ Vat.70b.3: burma kirişüm*; 3) *Drs. 67a.5-6: Ol kâfirün için atup birin yarmaz okçısı olur.*

Bunlardan 1 ve 2 numaralı kelimeler, Dede Korkut Kitabının üçüncü hikâyesi/boyu olan Bamsı Beyrek'te, aynı epizotta geçer. Burada *Bamsı Beyrek* gelin evine gitmiş, güveyi ile ok yarısına girmiştir. Üçüncü kelimedeki deyim ise, DKK'nda dördüncü boy olan *Kazan Bég oğlu Uruz Bégün tutsak olduğu boy*'da Kazan'ın oğlu Uruz'a seslendiği soylamanın ilk satırında geçer.

Burada ele alınan kelimeler ve deyimlere okçulukla ilgili ulaşabildiğimiz birçok kaynakta, ayrıca DKK'nın Türk Tarih Kurumu nüshası ve Günbed-i Kâbus/ Türkmensahra elyazmasında da ilgili terimlere rastlanmadı (Bkz. Kaçalın, 2017, s. 207-243 ve Shahgoli v.d., 2019).

Aşağıda önce, Dresden nüshasının yazıcısının yazmayıp, muhtemelen atladığı, ama aynı epizotta Vatikan yazıcısının - yazdığı *beri* ya da *bari* kelimesi ele alınacak, daha sonra Beyreğin yayını övdüğü sahnedeki *boğma kiriş/ burma kiriş* kelimesi ve *üçin atup birin yarmak* deyimini üzerinde durulacaktır.¹

1) Vat.79a.11: *beri* (< Ar. bāri): "Yâ Hak!" (ünlem edatı)

Krş. *Drs.56a.9: ... Beyrek, yayı aldı çekti,...* → *Beyrek, ('bāri!', déyüb)² yayı aldı çekti: "Beyrek, ('ya Hak!'), deyip yayı aldı çekti"*.

M. Kaçalın: *berī* (Fa. baliy = Ar. balā, b l y) 'evet'(Kaçalın, 2017, s. 503).

¹ Nüshaların sayfa numaralarında Tezcan yayını esas alındı. Örneklerde önce sayfa numarası, sonra satır numarası verilmiştir. Transkripsiyon ve çeviriler tarafımıza aittir. Kelimenin Dresden nüshasında geçtiği kısım, kendi çevirimiz ve yorumumuz: (/ orijinal metinde geçen şekil; (...) kendi eklememizdir.)

² Yzm. bağlama ve Vat. nüshasına göre eksik yazılan kısım : (Bāri! déyüp)

S. Tezcan: beri (Tezcan - Boeschoten, 2001, s. 233).

M. Ergin: beri (Ergin, 1958, s. 143);

O.Ş. Gökyay: beri (Gökyay, 1980, s. 83)

Kanımızca, (Drs.56a.9)'da Dresden nüshasında, yazıcısının atlamış olduğu bir kelime ile karşı karşıyayız: Vat. nüshasında: 'bari' بری olarak geçen bu şekil, Dresden nüshasında yoktur. Dresden yazmasındaki yazım eksiklikleri ve yorumlanamayan birçok nokta Vatikan nüshası yardımı ile açıklanmağa çalışıldı, ancak bu defa araştırmacılar burada herhangi bir karşılaştırmada bulunmamışlardır. Vatikan nüshasında kelime şöyle geçmektedir:

“Yalancı oğlu Yaltacuk aydur: “Bre, kavat oğlu kavat, saña düşer mi başa bunun gibi söz söyleyesin? Gel, bre kavat, benüm yayımı çek, yoksa seni öldürürüm”- dedi. Beryik: **“Bari”** بری **déyüb** herifün yayını aldı, çekdi, kabzasından iki päre étdi.”

Ergin, Gökyay ve Tezcan-Boeschoten bu kelimeyi *beri* şeklinde okumuşlar ve bu okunuşa bir açıklamada bulunmamıştır.³ Tezcan ise, kelimenin açıklaması ile ilgili iki olasılık üzerinde durmuştur:

“(Bu sözcük) Drs. nüshasında yoktur. “Beri!” burada düşün (ellipse) ile olarak “Beri ver!” (Bana ver; buraya getir, ver) yerine kullanılmış olabilir; krş. ADİL 253 bəri 1.'de verilen örneklerden: “Yönetici eli ile cep defterini gösterdi: - Onu da *beri* ver![dedi]”. İkinci bir öneri: Aslında buradaki sözcüğün بری *beri* değil, بری *beri* yeri “öyle olsun, münasip, yeridir” olması gerektiği ihtimali de akla gelmektedir. Bkz. TarS. 4537 yeridür. TarS.ndeki bütün tanıkların +dür ile olmasına rağmen DKK'ndaki *yeri* de aynı anlama gelmiş olabilir. Benzer bir durumda, Drs. 20b. 2'de (= Vat. 84b.3) *maslahatdur* deyişinin kullanılmış olduğuna dikkat edilmeli” (Tezcan, 2001, s. 384).

Kaçalin, aynı kelimeyi, *berī* olarak okumuş, Farsça ‘evet’ anlamındaki kelime olduğunu düşünmüştür (< Fa. baliy = Ar. balā, b l y ‘evet’) Bkz. Kaçalın, 2017, s. 503.

Araştırmacıların hiçbiri bu kelime ile ilgili iknâ edici bir açıklama vermez. Biz bu kelimenin bir okçuluk terimi olduğunu düşünmekteyiz. Okçulukta ok eğitimi tamamen dini bir ritüel dâhilinde yapılırdı. Kemânkeşler/ okçular ok atmadan önce Tanrı'nın adını zikrederek tâlim yaparlardı. “Okçunun, ok atışı ‘ya Hak!’ zikriyle olur. Okçu abdestsiz el ile okçuluk yaptığında kuşkusuz (yaptığı iş) boş bir yorgunluk gibi gelir ve günâhı büyük olur.” (Duman, 2020, s. 42) Bu yüzden kanımızca *bāri*' kelimesi (Ar. *baraa*' fiilinden ismi fâil kalıbı ile) metinde “Yâ Hak!” nidâsına benzer anlamda kullanılmıştır. Biz bu kelimeye İran-Horasan'ından derlenen bir halk hikâyesi olan Aslı-Kerem'de de rastlarız. Kelime bu metinde, *bāri xodā yā!* (“Ey Yaradan Allah!”) olarak (ikileme şeklinde) geçer. Burada da kelime bir seslenme edatı/ilgeci durumundadır ve her iki kelime aynı anlamı taşır: Ar. *bāri*' ve Fa. *hodā* “Allah, Tanrı” (Tulu, 1989, s. 98) Vatikan yazıcısı kelimedeki ‘a’ ünlüsünü uzun göstermediği için, bağlam bugüne dek anlaşılmalıdır.

³ O.Ş. Gökyay çevirisi: “Böyle deyince, Beyrek, 'beri!' deyip herifin yayını aldı, çekti, kabzasından yay iki parça oldu.” (Bkz. Gökyay, 1980, s. 83)

Bundan dolayı, Dresden yazıcısının atladığını düşündüğümüz bu kelimeyi biz ('bâri' برى deyüb) parantez içinde göstererek şu şekilde onarmayı teklif ediyoruz. (**Drs.56a.9**):

Böyle dégeç Beyrek; ['Bâri!' déyüb] yayı aldı çekdi, kabzasından yay iki pâre oldu: "Böyle deyince Beyrek: ('Bâri!' deyip) yayı aldı çekti, kabzasından yay iki parça oldu."

2) Drs.56b.4: boğma kirişim > boğma (burma) kiriş(l)üm

Krş. Vat.79b.3: burma kirişüm

Burada ele aldığımız kelime de, yukardaki gibi aynı hikâye ve sahnede, yâni Beyrek'in yayını övdüğü dizelerde geçer. Bamsı Beyrek'in yayını övdüğü dizeler her iki nüshada aşağıdaki tablodaki gibidir:

<p>Vat.79b.3:</p> <p>"Aygır vérüb aldugum ağ tozlu katı yayum,</p> <p>Boğa vérüb aldugum Burma kirişüm!</p> <p>Buñlı yérde kodum geldüm kırk⁴ yoldaşum, iki argışum"</p>	<p>Drs.56b.4:</p> <p>Elimde kıl(?) kişlim.⁵</p> <p>Aygır malı⁶ -Aygır verüp aldugum, (ağ) tozlu katı yayım.⁷</p> <p>Boğa vérüb aldugum, boğma kirişüm!</p> <p>Buñlı yérde kodum geldüm Otuz doğuz yoldaşum, (4+3) iki arkışum.(2+3)</p>
---	--

Her iki yazmada, aslında Beyrek, bu olaydan önce, Parasar'ın hisarından kaçıp giderken yolda bir ozana rastlar. Dügün evine ozan kılığında gitmek için, kendi aygırını verip karşılığında kopuz alır; buradaki soylamada ise aygır karşılığında *ak*

⁴ Burada da Drs. nüshasındaki gibi aslında metnin bağlamına uygun olarak *otuz dokuz* kelimesi gelmiş olması gerekirdi.

⁵ قیل کیشلم Yzm. *kıl/fil kéşlim* okunacak şekilde. S.Ö.: kıl keşlüm, S.T: fil dişlüm, MMT: kıl kirişlüm, Ergin: kıl kişlüm. Gökyay: kıl kişlüm ama sonraki kelime için: *boğma kirişim*, yâni 'kirişi boğum boğum olan'

⁶ ایترمالی Yzm. *aygır malı* S.Ö.: aygır malı, S.T: argımağ ?

⁷ Yayın, ağaçtan yapılan kavisli kısmına Osmanlı kaynaklarındaki kayıtlara göre *kasan* ya da orta kısmında elle tutmaya mahsus bu kısma *yay kabzası* denir. Kabzanın iki yanında kalan kemân parçalarına *yay kolları* denir. Bu kısım kolay kolay bozulmayan ağaçlardan yapılır. Kemanın sert (= katı) olduğu kadar esnek olması gerekir. Keman ne kadar sert ve esnek olursa ok o kadar uzağa gider. Bu kavisli ağacın iki ucuna *öküz*, *inek* gibi hayvanların ayak sinirlerinden veya kurutulmuş bağırsaktan yapılan bir *kiriş* gerilir. Okun *gez* denilen kertiği bu kirişe geçirilerek atılır. Yayın kirişi, aynı zamanda 'yay çilesi' olarak da adlandırılır; genellikle *sırım* veya *sinirden* yapılır. Yayın kirişi için "kısa sinir, hatta öküz siniri daha iyidir," denilmektedir (Duman, 2020, s. 39).

tozlu yay almaktadır. Bununla anlatıcı, belki de yayının ne kadar değerli olduğunu vurgulamak istemektedir; zira bir Osmanlı yayının eskiden iki öküz parası değerinde olduğu kayıtlarda da geçer. Nitekim, okçuluk pahalı bir spordur.

Kêş veya *kiş*, okçuluk teriminde ‘ok kabı’ anlamındadır. *Aygır malından* sonra *aygır* kelimesinin tekrarı, kanımızca yazıcının göz yanığı sonucu yazılmış olmalıdır. Bu yüzden kelime, Vatikan nüshasına göre, tekrar edilmeden okunmalı ve anlaşılmalıdır.

Özçelik’te ilgili kısmın çevirisi şöyledir:

(Drs.56b) “Beyrek yayı gördüğünde yoldaşlarını andı, ağladı, Der: “Uzun zamandır girdiğim, zindanında, savaşçıları sayarak bıraktığım düşman yurdu./*Elimde kıl okluğum aygır malı./ aygır verip aldığım ak tozlu katı yayım./ boğa verip aldığım boğma kirişim./ Zor yerde bıraktım geldim otuz dokuz yoldaşım, iki kervancım, dedi.*” (Özçelik 2016/II, s. 663)

Yukarıdaki yorum ve çeviri, tam olarak metin bağlamına uygun değildir. Bundan başka; Dresden 56b.3’te, yani bir önceki dizede geçen *kıl kişlim*, yani “kıldan (yapılmış) okluğum” anlatımı, bağlam ve takip eden kâfiye kuruluşu bakımından (kişlim/kirişim), bir yazıcı/yazım hatası olduğunu düşündürmektedir. Alt dizedeki *kirişim* yazımına göre, *kişlim* yazımında fazladan bir *lam* yazılmış olabileceği gibi, bunun tersi de, *kirişim* kelimesi için söylenebilir; yâni bir *lam* unutulmuş olabilir, *kiriş(l)im* gibi. Aslında DKK’nda +Ilm/IUm ile biten kâfiyeli yapılar bize yabancı değildir.⁸

Dizelerin her iki soylamada 4+3 duraklı, 7’li hece vezni ve (1.teklik şahıs iyelik eki) -um/-üm ile (*kişim/ kirişim*) bitmesi bizim bağlamı kurmamızda yol göstericidir.

Bu dizeden önce başka bir dize gelme ihtimalini de düşünebiliriz, zira takip eden dizede anlam bütünlüğü görülmektedir. Ayrıca, yine takip eden dizeden, okluğu içinde duran oktan/oklardan söz edildiği tahmin edilebilir.

Sertkaya’ya göre, Vatikan yazmasındaki yazım ile Dresdendeki birbirini tamamlamaktadır. Bundan ötürü o bu yazımı, -hece veznini ve Vatikan yazmasındaki yazımı (burma) dikkate alarak-, "burma boğma kirişim" olarak tamamlamayı önermiştir. (Sertkaya 2020, s.77). Biz de Sertkaya’nın eklemesini dikkate alarak kelime grubunu "boğma kirişli yayım" olarak anlamlandırıyoruz. Krş. Vat.79b.1-3: burma kirişüm. Bu durumda tamlama: "boğma (burma) kiriş(l)üm" olarak onarılmalıdır.

Yücel’in de ayrıca, "Türk Okçuluğu" kitabında kiriş hakkında verdiği şu bilgi, tamlama grubunda geçen 'boğma' ve 'burma' kirişin eklenebileceğini gösterir.

Buna göre; Türk yaylarında kullanılan kirişe çile denir. Böyle denmesi, onun birçok kat ibrişimden yapılmasındandır. Bunun iki başına ayrı parçalar halinde, "tonç düğümü" denilen özel bir düğümle, ilmekler bağlanır. Çile halindeki ibrişimin dolaşmaması için, orta kısma enli, aralara dar olmak üzere sıkıca ibrişim sarılır. Ortadakine "meydanlık", aradaki sargılara ise, "gül" denilir. Boyanın ipliği zayıflatmaması için, çileler ham ipekten yapılırdı (Bkz. M. Kani’den naklen Yücel 1999, s. 251).

⁸ Krş.Drs.8a.8-11: “évden çıkup yörüyen-de *selvi boylum/* topuğında sarmaşan-da *kara saçlum/* kurulu yaya benzer *çatma kaşlum/* koşu badem sığmayan *far ağızlum/* güz almasına benzer *al yajaqlum*” v.b.

Aynı yerde dipnotta Yücel, kirişin Eski Türklerde (DKK'a dayanarak) rivayete göre "kurt sinirinden" veya deriden yapıldığını eklemiştir. Başka yerde de, - Gökyay'dan naklen-, insan boğmaya da yaradığı için, "boğma kiriş" diye anıldığını yazar (Yücel 1999, ss.268-274; Yay kirişi (çile), yapımı vb. için bkz. a.e., ss.268-274).

Burada açıkça Bamsı Beyrek, *okluğunu, yayını ve onun kirişini* övmektedir. Buna göre bu dizeler sırasıyla şöyle anlaşılmalıdır:

“... elimde, kıl kişim, yâni okluğum (bir şey karşılığında aldığı?)
Boğa verip karşılığında boğma/burma(?) kiriş aldım.
Aygır verip karşılığında ak tozlu katı yayımı aldım.”

Bu dizelerin kuruluşunda ayrıca sıfat-filli (partisipli) tamlama grubu dikkati çeker. Bu durumda yukardaki dize şöyle onarılmalıdır:

Boğa verip aldığım / boğma / burma kirişim. (4+3=7)

“Boğa verip aldığım (tamlayan) / boğma (burma) kiriş(1)im (tamlanan)”

3) Drs.67a.5-6: üçin ~ öçin > üçin: (üç+in iyelik sonrası akuzatif) ‘üçünü’

Ol kâfirün *üçin atub birin yarmaz*⁹ okçısı olur:

“O kâfirin üçünü atıp birini ıskalamaz / yazmaz / okçusu olur.”

Öncelikle yukarda geçen deyimde *öç/üç* okunabilen kelimeyi *yarmaz* يارمز kelimesi ile birlikte ele almak gerekir, çünkü kelime *üç* okunduğunda yar-/yaz- fiili ile anlam kazanmaktadır. Kelime daha önceki araştırmacılarca, -yazıldığı gibi-, *yarmaz* olarak okunmuştu. Ancak, metnin bağlamından, okun ‘hedefi isabet ettirmesi ve tutturması’ anlaşılmalıdır, yâni düşman *üç ok* atışında da nişan alıp hedefi isâbet ettirmektedir. Vatikan nüshasındaki *yazmaz* yazımı, sonraki araştırmacıların *yazmaz* okuyuşunda etkili olmuştur.

Tezcan kelimeyi *yazmaz* okumuş ve bu cümle için “Düşmanın üç atışın üçünü de isâbet ettiren *yazmaz* ‘yanılmaz’ okçularından söz ediliyor” diyerek Tarama Sözlüğü (TarS. 4459 yaz- II/ 2) ‘hedefe isabet ettirmekte yanılmak’) maddesinden üç tanık göstermiştir (Bkz. DKON, s. 211).

O. F. Sertkaya, 1998 yılında sunduğu bildirisinde, buradaki fiilin yazımında bir eksiklik olduğunu ve fiilin *yazmaz* olması gerektiğini ve bunun ‘yoldan çıkmak, sapmak, isabet etmemek, ıskalamak’ anlamlarına gelen bir fiil olduğunu söylemiştir, çünkü yazıcı *re* harfinin üzerine noktayı koymayı unutmuş ya da fiili yaz- ile karıştırmış olmalıdır. Dolayısı ile; bu cümlelerde geçen *yar-* fiili Türkiye Türkçesi’ndeki ‘yarmak, bölmek, bölüp iki veya daha çok parçaya ayırmak’ anlamında değil, ‘geçmek, ileri gitmek’ anlamındadır. *Yarmak* fiili ise, bugün Türkiye Türkçesi’nde kullandığımız -ş’li isim şekli olan *yarış* isminde, -ş’li işteşlik fiil şekli olan *yar-ı-ş-* fiilinde bulunmaktadır.

⁹ OFS, M.K., S.Ö. ve S.T: yazmaz; M.K. Sözlükçük’te: yaz- ,yanıl-, isâbet ettireme-, şaşır-; Ergin ve Gökyay: yarmaz ‘yarmaz’. Ergin çevirisi: ‘aşırmaz’. S.Ö.: ‘ıskalamaz’, M.K.: ,şazmaz; Sertkaya: ‘yoldan çık-, sap-, isabet etme-, ıskala-’ (Sertkaya 2004: 148-149). Tar.S. 4459 yaz-II/2 ‘hedefe isabet ettirmekte yanılmak’ Tarama sözlüğünde üç tanık gösterilmiştir. Bkz. DKON: 211. Krş. eşanlamlı fiil yaz- / az- fiili ise, ‘yoldan çık-, sap-, isabet etme-, ıskala-’ Drs. nüshasında kelime bir başka yerde *yar-* olarak geçer. Bkz.: Drs. 41b.4. Krş. Vat. 93a.9: *Ol kâfirün üçin atub birin yazmaz okçısı olur.*

Sertkaya, aynı cümlede geçen *öç/üç* okunabilen kelime üzerinde de durmuştur. O burada “Kâfirin okçusu niçin üç ok atıyor?” gibi bir soru sorar ve şu açıklamada bulunur. Kelime, ona göre ‘üç’ yerine *öç* ‘öç, hınç, intikam’ olarak, vasıta (instrumental) durum eki ile de *öç+in* ‘öç ile, intikam duygusu ile’ olarak; *bir* kelimesinden sonra gelen eki (-in) ise belirtme/yükleme (akuzatif) eki ile (birin) ele alındığında ‘birini’ şeklinde anlaşılabilir. Vasıta (instrümental) durum eki önündeki yardımcı ünlünün yazılmayışını da Eski Türkçe dönemine ait bir kural olmasına bağlar, çünkü 3. teklik şahıs iyelik eki kendisinden sonra gelen akuzatif ekinden önce yazıda daima harf ile ifade edilmektedir. Buna göre Sertkaya bu cümleyi şöyle anlamlandırır: “O kâfirin *öç* (intikam duygusu) ile attığı zaman bir tanesini ıskalamayan okçusu olur” (Sertkaya 2004: 148-149)

Özçelik de *yazmaz* okuyuşuna katılır ve kelimeyi ‘ıskalamaz’ olarak anlamlandırır, ancak *üç* yerine, Sertkaya’nın *öç* okuyuşunu tercih eder: “Ol kafirün *öçin* atup birin yazmaz okçısı olur.” Özçelik, yazıcının bu tür hatalarına örnek olarak, z yerine r ile yazılan başka örnekler de verir: *ağız* yerine *ağır*, 122b.10, 124a.13; *azgunı* yerine *argunı*, 21a.1 v.b. krş. 69b.10, 8b.8, 28b.6, 30b.13. (Özçelik I, s. 548)

Burada ancak okçulukta geçen özel bir terim üzerinde durmak gerekiyor. Yukardaki dizede *üçin atup birin koymak* deyiminin açıklanmasında, “Okçuluk Sanatı” kitabı bize yol gösterici olmaktadır. İlhanlılar döneminde Beyhâki’nin Farsça yazılan Okçuluk kitabında “ok nedir?” sorusuna şöyle cevap verilmektedir:

“... Şu bilinmeli ki dört oka bir *nedebe*¹⁰ derler. Çünkü Hz. Cebrail (s.a) Hz. Adem’e ok getirdi. Hz. Adem ilk ok atışında hata yaptı. (İkincisinde) hedefi vurdu. Arap halkı bir oka *nedebe* ب ن د der. Üç ok bir ok gibidir. (Ama) aslında üç oktur. Ok atmanın ilkinde hata olur. Sonrasında istek okun birisinden gerçekleşir. Üç oktan birisini isâbet ettiren okçunun iyi olduğunu söylerler ki ok atma zamanında başkent, saray veya okçular topluluğunun önünde bir ok kırılmış olur. Üç okun hedefe isâbet etmesi için okun aslı öylece bâki kalır. Bu yüzden dört ok bir *nedebe* olur...” (Duman, 2020, s. 32)

Bu rivayette söylenenler, her iki nüshada (Drs. ve Vat.) geçen kelimenin, -eski okuyuşlarda olduğu gibi-, ‘*öç*’ yerine *üç* okunması gerektiğini gösterir. Bu durumda kelime, Dresden yazıcısının yazdığı gibi okunmalı ve anlaşılmalıdır:

Ol kâfirün *üçin atub birin yarmaz* okçısı olur:

„O kâfirin *üçünü atup birini ıskalamayan* okçusu olur.“

Kısaltmalar

a.a.: aynı anlam

Bkz.: bakınız

Krş.: karşılaştır

DKK: Dede Korkut Kitabı

DKON: Tezcan, Dede Korkut Oğuznâmeleri Üzerine Notlar

Drs.: Dede Korkut Kitabı Dresden nüshası

ME: Muharrem Ergin

MK: Mustafa Kaçalın

MMT: Tulum, Mertol ve Mehmet Mahur Tulum, Oğuznâmeler

OFS: Osman Fikri Sertkaya

¹⁰ Ar. ve Fa. sözlüklerde ‘mâtem, yara, ödül, rehin’ anlamlarına denk gelmektedir. Okçuluk terminolojisinde hangi durum için kullanıldığı tesbit edilememiştir.

S.Ö.: Sadettin Özçelik
ST: Semih Tezcan
TarS: Tarama Sözlüğü
Vat.: Dede Korkut Kitabı Vatikan nüshası
Yzm.: yazma

Kaynakça

- Duman, İ. (2020). Bkz. Şucâ'u'd-Din Dorûd-Bâşî-yi Beyhakî.
- Ergin, M. (1958). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı - 2, İndeks - Gramer* (4. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (1980). *Dede Korkut Hikâyeleri*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Serisi.
- Kaçalın, M. S. (2017). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, S. (2016/I). *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Giriş, Notlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, S. (2016/II). *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Metin, Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sertkaya, O. F. (2004). Dede Korkut Kitabı'nın Dresden yazmasındaki bazı kelime ve şekillerin imlâ özelliklerine dayanılarak yeniden okunuşu ve anlamlandırılışı üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 1998/1*, 131-152.
- Sertkaya, O.F. (2020). *Dede Korkut Kitabı Üzerine Araştırmalar ve İncelemeler*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Shahgoli, N. K., Yaghoobi, V., Aghatabai, S. ve Behzad, S. (2019). Dede Korkut Kitabı'nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 16(2)*, 147-379.
- Şucâ'u'd-Din Dorûd-Bâşî-yi Beyhakî (2020). *Câmi'u'l-Hidâyet fi 'İlmi'r-Rimâyet, Okçuluk Sanatı*. (Çev. İ. Duman). İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Tezcan, S. ve Boeschoten, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznâmeleri* (2. bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tezcan, S. (2001). *Dede Korkut Oğuznâmeleri Üzerine Notlar* (1. bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tulu, S. (1989). *Corasantürkische Materialien aus Kalât-Esferâyen*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag.
- Tulu, S. (2020). *Dede Korkut Oğuznâmesi, Boylar ve Soylamalar, Günümüz Türkçesine Sözlü Çevirisi, Dresden Nüshası ve Günbed-i Kâvus / Türkmensahra Elyazması Esasında*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Tulum, M. ve Tulum, M. M. (2016). *Oğuznameler, Oğuz Beylerinin Hikâyeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Yücel, Ü. (1999). *Türk Okçuluğu*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.